

به نام آن که جان را فکرت آموخت

مجموعه بررسی‌های بازرگانی، آمیخته است که با زبانه مطالبی سودمند و حکیمانه، بخشی از نیازهای اطلاعاتی و کارشناسی و تحلیلی دانشگاهیان، اعم از دانشجویان و استادان، سیاستمداران و مسؤولان اجرایی و فعالان کسب و کار، چندین جنبه تخصصی و وجه در بخش دولتی، باشد. ترکیب مطالب ماهنامه که هر دو ماه یکبار منتشر خواهد شد با جهت گیری برقراری ارتباط با سه حوزه مذکور تدوین شده است. از دیدی نیست که لازمه موفقیت در این راه و خودآزمایی دوسویه است. به هم می‌رسد و ضمن استقبال از نقطه نظرهای انتقادی و سازنده شما، آمادگی داریم تا در جنبه‌های کارشناسانه در حوزه‌های مختلف امور اقتصادی و بازرگانی، همواره مسئول و مجالس‌های جاری ایران و جهان را دارد.

مستفاد از نگاه آن‌ها در تحولات اقتصادی از جمله موضوعات مهم در مورد بخش خصوصی و کارشناسی است. نحوه دربرمندی صنوف تعیین حد بهینه صنوف و جمعیت، نقش جغرافیایی صنوف بر حسب نوع فعالیت‌ها، نقش صنوف در توسعه اقتصادی از حتمه مسائل مورد بحث است. از این رو، بخش اول این شماره به بررسی این موضوعات پرداخته است. مطلب اول، تصویری از جایگاه صنوف در کشورهای مختلف توسعه یافته و در حال توسعه از آن می‌کنند و کارکردهای آنها را از دیدگاه ایران به بحث می‌گذارد. مقاله دوم، تغییرات رخ داده در قوانین صنوف و رویکردهای مورد بررسی قرار می‌دهد و ضمن بررسی اجمالی از آنچه در این زمینه در سال ۱۳۵۰ تاکنون گذشته ارائه می‌کند. مقاله سوم، بخش، ضمن مروری بر مسائل اشتغال در صنوف مختلف تولیدی، فنی، خدماتی و توزیعی، مجموعه مسائل مورد بحثش ظرفیت اشتغال زایی آن‌ها را به بحث گذاشته است. مقاله چهارم، یعنی یک مطالعه میدانی در شهرستان ساری، به بررسی دیدگاه صنوف درباره سیاست‌های مالیاتی و حمایتی دولت پرداخته و به این جمع‌بندی رسیده که در مجموع نگاه مثبتی در این باره وجود ندارد. مقاله پایانی، تصویری آماری از تعداد و چگالی صنوف ارائه می‌کند و طی یک مقایسه تطبیقی با برخی از کشورهای نشان می‌دهد که تعداد صنوف در ایران، یک صنف به ازای هر ۴۳ نفر، بسیار بالاتر از کشورهای دیگر است؛ ادامه این مطلب به بررسی غلظت بیش از اندازه بودن صنوف اختصاص دارد.

جهانی شدن، صرف‌نظر از دیدگاه‌های مختلفی که درباره آن وجود دارد، یکی از مهم‌ترین مسائل رایج در حوزه علوم انسانی است؛ با وجود این، درباره شاخص‌های سنجش گمراهی آن اختلاف نظرهای قابل توجهی وجود دارد. «اندازه‌گیری جهانی شدن» سعی دارد که ضمن مروری بر تعاریف، شاخص‌های مختلف را به همراه ویژگی‌های مثبت و منفی آن‌ها به بحث بگذارد. رابطه بین «تجارت بین‌الملل و کاهش فقر» نیز از جمله موضوعات مورد مناقشه است؛ مقاله دوم این بخش، ضمن طرح دیدگاه‌های موافق و مخالف راه‌کارهای حداقل سازی آثار منفی وارد بر فقرا را مطرح می‌کند. «آزادسازی تجاری» به بحث می‌گذارد. مقاله «جهانی شدن اقتصاد و ساز و کارهای بین‌المللی» به دنبال مروری بر سابقه بحث و تحولات صورت گرفته در عرصه اقتصاد جهانی، به نقش سازمان‌های بین‌المللی از جمله سازمان ملل متحد، بانک جهانی، گت و سازمان تجارت جهانی در تنظیم فعالیت‌های اقتصادی بین‌المللی می‌پردازد. مطلب پایانی این بخش که فصول ششم و هفتم از کتاب «بحران آینده» است در ادامه فصول منتشر شده پیشین، با دیدگاهی انتقادی به بحث سرمایه‌های فراملیتی می‌پردازد و ساز و کارهای معمول و رایج برای انتقال منافع از کشورهای در حال توسعه به کشورهای مادر را به بحث می‌گذارد.

مطلب اول بخش «اقتصاد و مدیریت بازرگانی» ضمن ارائه تصویری از میزان تولید، صادرات و واردات انگور و کشمش در جهان، صادرات این محصول در ایران را مورد بررسی قرار می‌دهد و نشان می‌دهد که ظرفیت بالقوه صادراتی بیشتر از صادرات بالفعل کشور است. مقاله بعدی، شرایط لازم برای اخذ کارت بازرگانی و نکات منفی که در روش کنونی وجود دارد را به بحث گذاشته است. استفاده از قیمت الکترونیکی کالاها (بارکد) از جمله ابزارهای مناسب برای تنظیم بازار و پیشگیری از عرضه کالا به قیمت‌های مختلف در سطح خرده‌فروشی است؛ این طرح که از چند سال پیش در ایران اجرا شده هنوز فراگیر نیست؛ مقاله سوم این بخش ضمن مروری بر ویژگی‌های مزایای نامی از آن برای اقتصاد کشور، موانع موجود در این زمینه از جمله هزینه‌بر بودن آن، ماشین‌آلات و فن‌آوری مورد نیاز، مشکلات مربوط به تغییر سیستم کنترل موجودی و توزیع و فروش، دانش فنی، مشکلات سیستم تولید و مشکلات فرهنگی را بررسی می‌کند. مقاله پایانی این بخش به روال شماره‌های پیشین، به بازارشناسی کشوری اختصاص دارد. در این شماره ساختار بازرگانی اقتصادی گروه ۱۵ (الجزایر، آرژانتین، برزیل، شیلی، کلمبیا، مصر، اندونزی، ایران، جامائیکا، کنیا، مالزی، مکزیک، نیجریه، پرو، سنگال، سرلانکا، ونزوئلا و زیمبابوه) شناسایی و رابطه تجاری ایران با این کشورها بررسی شده است.

فهرست مطالب

اقتصاد و بازرگانی ایران

جایگاه و نقش صنوف در تحولات اقتصادی، مروری تاریخی بر تجربه کشورهای با تأکید بر ایران / حمید قنبریان / ۴

تحلیلی بر قوانین نظام صنفی ایران (با تأکید بر صنوف تولیدی) / خلیل حیدری / ۱۰

بررسی تحولات و راهکارهای اشتغال زایی در صنوف تولیدی و خدمات فنی کشور / رحیم نبیخ / ۱۴

ارزبایی دیدگاه اصناف در مورد عملکرد اقتصادی دولت مطالعه موردی شهرستان ساری

احمد جعفری صمیمی و دیگران / ۲۸

تحلیلی بر نظام توزیع و واحدهای صنفی در ایران / داود جراحی / ۴۰

اقتصاد و بازرگانی جهان

اندازه‌گیری جهانی شدن / ایتر، جی. ون بریجک و نیکو دیلیو / منسنگ / ترجمه مینا مهرنوش / ۴۶

تجارت بین‌الملل و کاهش فقر / جفری جی. بانیشتر و کاماتو تاج / ترجمه الهام میرتھامی / ۵۴

جهانی شدن اقتصاد و ساز و کارهای بین‌المللی / ناصر بهرنگی نیا / ۵۸

بحران آینده؟ سرمایه گذاری مستقیم و سرمایه گذاری سهام در کشورهای در حال توسعه (قسمت چهارم)

دیوید وونوارد / ترجمه شکوه السادات سعیدعلی اکبری / ۶۹

اقتصاد و مدیریت بازرگانی

ارزبایی صادرات کشمش کشور / عباس خلیفخ / ۸۶

کارت بازرگانی، شرایط صدور، آثار و الزامات آن / محمد صادق (شهرام) حسن پور / ۹۴

پارکد و موانع اجرایی شدن آن در کشور (با تأکید بر موانع فرهنگی) / مهرداد ایزدی / ۱۰۶

بازارشناسی: گروه ۱۵ / حسن ولی بیگی / ۱۱۴

معرفی کتاب / ۱۴۰

جایگاه و نقش صنوف در تحولات اقتصادی: مروری تاریخی بر تجربه کشورهای با تاکید بر ایران

حمید قدردان
(فوق لیسانس مدیریت بازرگانی)

مشمول بر دو گروه تجار خارجی و داخلی مستقل (غیر عضو) بود پوشش داده و با نگرش اجتماعی که متأثر از نفوذ کلیسا بود از منافع و الطاف بازار به نفع اعضا بهره برداری کنند.

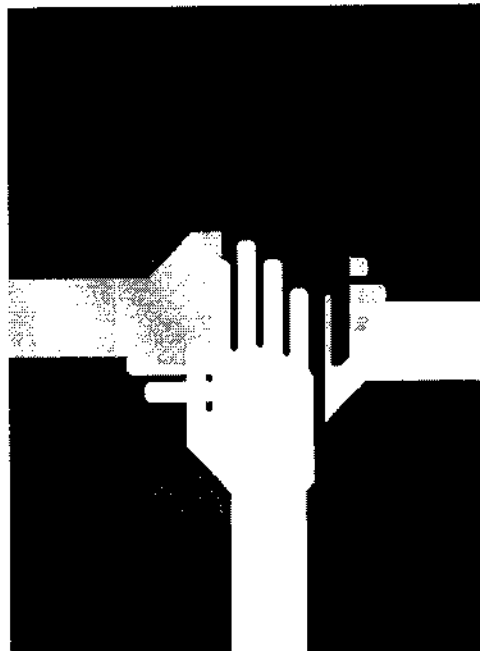
امروزه واژه صنف در جهان غرب برای اجتماعات خاصی که ارتباط اندکی با موسسات قرون وسطی دارند به کار می‌رود. برخی از اجتماعات حرفه‌ای بزرگ (مثل انجمن پزشکان و یا وکلا) امروزی بعضی از وظایف صنوف قرون وسطی (اموری همچون دفاع از حقوق اعضا) را انجام می‌دهند، اما به ندرت در چارچوب همان مفهوم قدیمی قرار می‌گیرند. حتی می‌توان جنبه‌های اقتصادی صنوف تجاری و صنعتی امروزی که توسط اتاق‌های بازرگانی و اتحادیه‌های کارگران ماهر وضع می‌شود را با قوانین اقتصادی صنوف قدیمی مقایسه کرد. ولی همانطور که اشاره شد این تشابه ناقص بوده و تغییراتی در شکل و ماهیت آن رخ داده است.

مقاله حاضر با هدف تبیین شرایط، دلایل و حیطه نظارت صنوف در کشورهای توسعه یافته و مقایسه آن با کشورهای اسلامی ارائه گردیده است. این مقاله در سه قسمت تنظیم گردیده که در بخش نخست به بررسی صنوف

این مطلب با هدف تبیین شرایط، دلایل و حیطه فعالیت و نظارت صنوف در کشورهای توسعه یافته و اسلامی به بررسی تجربه‌های سایر کشورها پرداخته و ضمن بیان نواقص حرکت‌های صورت گرفته در ایران و تاکید بر نقاط قوت صنوف موجود، پیشنهادهایی در جهت حمایت موثرتر از اصناف کشور ارائه می‌کند.

مقدمه

صنوف^(۱) مجامع اجتماعی و اقتصادی از افراد هستند که در صنعت یا تجارت خاص مشغول به کار بوده و اولین بار در قرون وسطی^(۲) و در اروپای غربی ایجاد شدند.^(۳) نحوه عضویت هر صنف در همان حرفه یا صنعت مشخص می‌گردید و وظیفه اولیه هر صنف ایجاد کنترل محلی در حرفه یا صنعتی خاص یا ایجاد استانداردهای کار و قیمت برای حمایت از اعضا در مقابل رقبا و تثبیت جایگاه اعضا در جامعه بود. به عبارت دیگر هدف اصلی صنوف در قرون وسطی ایجاد انحصار در خرید و فروش بود. آن‌ها سعی داشتند تا جایی که ممکن است بازارهای محلی را که

در کشورهای توسعه یافته می‌پردازد. در بخش دوم وضعیت صنوف را در جوامع اسلامی و ایران بررسی نموده و در آخر به نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهاد خواهد پرداخت.

۱. صنوف در کشورهای توسعه یافته

تشکیل‌های صنفی اولین بار در کشورهای اروپایی و در قرون وسطی تشکیل گردید. این صنوف در طول تاریخ و قبل از انقلاب صنعتی جایگاه ویژه‌ای را داشتند، لیکن پس از انقلاب صنعتی و ایجاد نگرش و رویکرد جدید اصناف و فعالیت‌های اقتصادی و بازرگانی در اروپا، جایگاه و وضعیت صنوف نیز تغییر نمود. در این قسمت ضمن بررسی وضعیت صنوف در قرون وسطی در اروپا، جایگاه آن‌ها را در عصر حاضر نیز بررسی می‌نماییم.

۱-۱- صنوف قرون وسطایی اروپا

از قرن یازدهم میلادی در اروپا اجتماعی از تجار برای حمایت از بازرگانان در مقابل دولت‌های ملوک الطوائفی شروع به شکل‌گیری نمود. آن‌ها ترکیبی از تمام تجار و بازرگانان شهرها (اولین صنعتگرانی که در اوایل قرون وسطی تجارت می‌کردند) بودند. همان‌طور که صنعت در شهرهای بزرگ تخصصی‌تر شده و تنوع حرفه‌ای ایجاد گشت، صنوف تجاری اولیه به صنوف حرفه‌ای بسیاری تقسیم گردید که هر یک ترکیبی از شهروندان مشغول به کار تجارت در همان شهر بودند. صنوف تجاری اولیه پس از مدتی به جز در شهرهای کوچک که سازمان‌های حرفه‌ای تخصصی داشتند، ناپدید شدند. اما زمانی که در اوج بودند به قدری قوی شدند که تجارت را در کشورهای سواحل مدیترانه و سراسر اروپا گسترش دادند. دایره فعالیت آن‌ها به قدری گسترش یافت که برخی از صنوف تجاری ایتالیا مثل آنچه که در جنوا و فلورانس^(۴) وجود داشت، در تعیین دولت‌های محلی نیز موثر بودند. صنوف تجاری در آلمان و انگلستان نیز در شهرهای کوچک قدرت بسیاری یافتند. کم‌کم بازرگانی در این زمان یکی از امورات (کارهای) محلی شد و صنوف در برخی موارد در میان شهرهای هم پیمان برای گسترش و حمایت از تجارت توسعه یافت. بزرگترین تشکل آن زمان اتحادیه بازرگانی هم پیمانان اروپای شمالی^(۵) بود که برای کنترل تجاری شهرهای عضو ایجاد گردیده بود.

این انجمن‌های حرفه‌ای کم‌کم به تمام حرف و صنایع آن زمان تسری یافت. کم‌کم صنوف صنعتی نیز که متشکل از صنعتگران یک حرفه خاص بودند، اهمیت شایانی یافتند. آن‌ها به علت آن‌که تمایل داشتند قدرت خود را با بازرگانان تقسیم کنند به سرعت گسترش یافته و حتی در برخی موارد صنوف صنعتی از لحاظ قدرت جانشین صنوف بازرگانی شدند. هر دو صنف یاد شده (صنعتی و بازرگانی) سعی داشتند تا به عنوان اجتماعات متمایز و خودگردان شناخته شده و همواره مصونیتی خاص از دخالت عوامل بیرونی را جستجو می‌کردند. چنین مصونیتی با درجات مختلف و از طرق مختلف کسب می‌شد. صنوف توانا قادر بودند برخی آزادی‌ها را با دخالت شاهان و نجیب زادگان رشوه

گیر و یا ترسانده شده به دست آورند. قدرت و نفوذ صنوف به قدری افزایش یافت که شورش‌هایی را علیه اقتدار حاکمان ملوک الطوائفی هدایت کردند. در شهرهای صنعتی تمایل بر این بود که صنوف تسلطی بر دولت‌ها داشته باشند که اثر این امر عبارت از آن بود که دولت‌های محلی همواره توسط صنوف کنترل می‌شدند. در این مورد می‌توان به صنوف لندن اشاره داشت که وظیفه اجتماعی و برجستگی خاصی در دولت و شهرها داشتند. بدین ترتیب دلایل و شرایط شکل‌گیری صنوف را به طور خلاصه می‌توان به صورت زیر خلاصه کرد:^(۶)

۱. وجود حکام ملوک الطوائفی که هر زمان اراده می‌کردند در اموال اتباع خود دست‌اندازی می‌کردند.

۲. گسترش تجارت و لزوم دفاع از صنعتگران حرف مختلف در مقابل رقبای سایر بلاد.

۳. بی‌کفایتی حاکمان در اداره امور سرزمین خود که باعث ایجاد انواع بی‌نظمی در تولید و فروش اقلام مختلف شده بود.

۴. بی‌پناهی مصرف‌کنندگان در مقابل انواع دسیسه‌هایی که توسط گروهی از تجار و صنعتگران اعمال می‌شد و مصرف‌کننده در مبادلات مغبون می‌گشت.

با توجه به شرایط و دلایل فوق هدف از تشکیل صنف در قرون وسطی عبارتست از:

الف. نگه داشتن انحصار بر بازار شهر در مقابل خارجیان.

ب. حفظ تعادل در میان اعضا با ممانعت از دست‌اندازی همکاران در امور یکدیگر.

ج. ضمانت مصرف‌کنندگان برای دریافت کالا با کیفیت و قیمت مناسب.

د. ایجاد یک سیستم آموزش صنعتی و حرفه‌ای نظارت شده.

ح. برگزاری مراسم مذهبی و حمایت از افراد مستضعف (یتیمان و افراد بی‌سرپناه).

قبل از سازماندهی کامل صنف، نحوه و مقدار افراد وارد شده آزاد بود. به عبارتی مهمترین مساله این بود که تاجایی که ممکن است عضوگیری صورت گیرد زیرا قدرت یک صنف بستگی به تعداد نفقات آن صنف داشت.

صنوف در قرون وسطی دارای سلسله مراتب خاصی بودند. این سلسله مراتب عموماً به صورت استاد، کارگر ماهر و شاگرد بود. استادان مالک مغازه بودند و شاگردان را آموزش می‌دادند. کارگران ماهر افرادی بودند که دوران آموزش را به پایان رسانده، ولی نتوانسته بودند جایگاه استادی را کسب کنند و به همین دلیل تعداد استادان همواره محدود بود. شاگردان تابع استادان بوده و در مقابل آموزش، مقدار پولی به استادان می‌پرداختند و از طرفی برای کاری که انجام می‌دادند حق معیشت از استادی خود دریافت می‌کردند. مقدار پول پرداختی دو طرف در طول زمان آموزش از یک صنعت به صنعت دیگر و از مکانی به مکان دیگر متفاوت بود. هر چند شاگردان تحت کنترل استادان بودند، ولی شرایط کار و آموزش توسط قوانین صنفی مشخص و کنترل می‌شد. همچنین غالب اصناف به صورت موروثی بود. یعنی همواره پسر ادامه

دهنده شغل پدر بود.

زیادی به آن می‌شود، دیگر در این زمینه وظیفه‌ای برای صنوف باقی نمانده است. در کشورهای توسعه یافته تنها نگرانی شاغلین حرف مختلف با وجود توسعه‌های علمی و فن‌شناختی، بقا، گسترش و وفق یافتن با شرایط روز است.

بنابراین دلایل و شرایط شکل‌گیری امروزی صنوف غرب با گذشته آن تفاوت‌های اساسی دارد. در گذشته بیشتر به عنوان عامل کنترل‌کننده و نظارت منصوب می‌شدند، ولی امروزه با توجه به وظایفی که خاطر نشان شد عاملی پیش برنده و رو به جلو است. تک تک وظایف گذشته آن‌ها بررسی شده و با طراحی مکانیزم‌هایی یاد هم ادغام شده و یا به شکل سازمان شروع به فعالیت کرده‌اند. تنها فلسفه وجودی صنوف که نشأت گرفته از روح همکاری و همیاری جمعی است در ساختاری با نام قدیمی آن و اهدافی جدید بقا یافته‌اند.

۲. صنوف در ممالک اسلامی و ایران

کشورهای اسلامی یکی از جایگاه‌ها و خواستگاه‌های صنوف در جهان بوده‌اند. این امر عمدتاً ناشی از وجود تعلیمات دینی و تاکید بر جمع‌گرایی در دین اسلام می‌باشد. بدین ترتیب صنوف در کشورهای اسلامی دارای جایگاه خاصی بوده‌اند. در این قسمت ضمن بررسی جایگاه صنوف در کشورهای اسلامی، وضعیت صنوف در ایران را از گذشته تا حال بررسی می‌نماییم.

۲-۱- کشورهای اسلامی و تشکلهای صنفی

صنوف در کشورهای اسلامی سابقه‌ای طولانی دارند، هر چند ساختار آن‌ها با صنوف غربی متفاوت بوده است. گسترش صنوف در ممالک اسلامی به دلیل تاکیدات بسیار دین اسلام بر متحد شدن و در واقع مجتمع عمل نمودن است هر چند در قرون نوزدهم و بیستم ساختار آن‌ها تغییر کرده و در واقع به صورت نوین مطرح شدند. در دوران حکومت عباسیان در کشورهای اسلامی، صنوف دارای جایگاه خاصی بودند. وظایف این اصناف در دوران عباسی به شرح زیر است: (۷)

الف. کوشش در شناخت اسرار حرفه

ب. دقت در صنعت و تولید بی‌عیب و نقص مصنوعات

ج. توجه به منافع و مصالح اعضا صنف

د. رسیدگی به کمیت و کیفیت مواد اولیه مورد استفاده در ساخت کالا

ح. توجه به بهداشت

صنوف اسلامی دارای سلسله مراتبی بودند که در ساختار فعالیت آن‌ها بسیار موثر واقع می‌شد. بالاترین عضو هر صنف شیخ نامیده می‌شد. شیخ یا رئیس یکی از افراد صنف مربوطه بود که در فضل، علم و تجربه نسبت به دیگران سرآمد بود. از مهمترین شرایط شیخ آن بود که آگاه به دین خود باشد. طبقه دیگر صنوف در کشورهای اسلامی استادان بودند. براساس شواهد موجود در اسناد تاریخی استاد راهنمای آن صنعت است و قوه نهفته صنعتگر را بر می‌انگیخته و آن را به مرحله

انحصار صنفی تجار بر تجارت شهرها با معافیت از پرداخت تمام عوارض و حقوق گمرکی توسط حاکمان حمایت می‌شد. تجار خارجی و بومی غیر عضو صنف این امتیاز را نداشته و می‌بایست حقوق گمرکی مجاز را برای فروش کالا در آن شهر بپردازند و از طرفی دیگر خرید از آنان نیز قدهن بود. این سیستم بسته مانع هر گونه ابتکار و توسعه‌ای در تجارت بود. کوشش‌های صنوف در نگهداری تعادل در میان اعضا با تضمین فرصت‌های برابر خرید و فروش در بازارهای محلی منجر به شکل‌گیری قوانین متمرکز بر فرآیندهای فنی، ساعات کار، دستمزد، تعداد کارگر برای انجام کار، قیمت‌ها و عملیات‌های تجاری در انواع صنایع می‌شود با توجه به چنین شرایطی بود که اعضا، از امتیاز چانه زنی خاصی برخوردار بودند و این امتیاز گاه‌گاه غیر منصفانه ارزیابی می‌شد. کوشش‌های بسیاری در مخالفت با صنوف بازار صورت گرفت که تماماً سرکوب شده و اشخاص متخلف تنبیه می‌شدند.

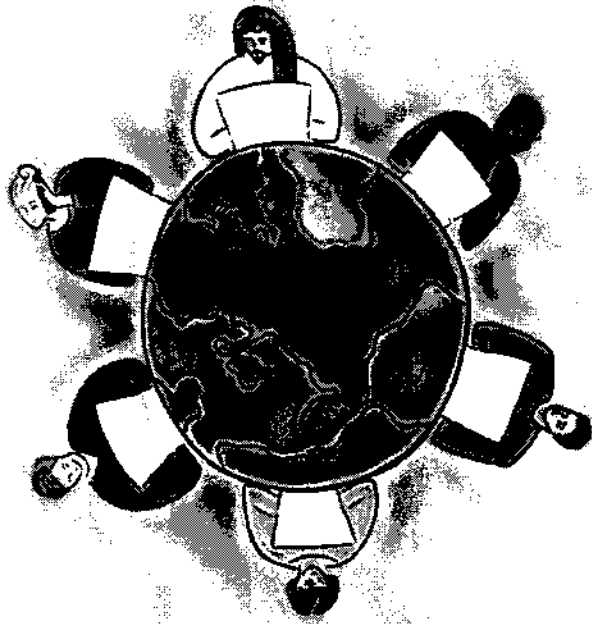
افزایش قدرت ملل در قرون پانزدهم و شانزدهم و تمایل برای افزایش قدرت سلطنت شاه به واسطه گسترش ناسیونالیسم در غرب، در برخی موارد توانست باور سودمندی صنوف را کاهش دهد. توسعه ارتباطات، افزایش تجارت، معرفی کالاهای ساخت خارج و سرانجام ظهور کاپیتالیسم و شتاب تولید سیستم صنوف را منسوخ کرد. صنوف با کنترل‌های سخت و تاکیدی که بر ثبات و کیفیت داشتند نتوانستند بر افزایش تولید عصر کاپیتالیسم فائق آیند.

۲-۱- وضعیت صنوف در کشورهای توسعه یافته

بی‌شک صنوف امروزی غرب گستردگی و وجهه قرون وسطایی خود را از دست داده، ولی همچنان پابرجا است. همان‌طور که اشاره شد انقلاب صنعتی و رشد افکار ناسیونالیستی برای توسعه و پیشرفت کشورها سبب گردید که از اوایل قرن بیستم با آزادی‌های بی‌حد و حصر صنوف برخورد شود، لیکن باید توجه داشت که محدود شدن حیطه عملیات صنوف به مفهوم تعطیلی عملکرد مثبت آن‌ها نبود، بلکه مدنیت، دموکراسی و تخصص‌گرایی منجر به ارتقای آن‌ها به نهاد یا سازمانی با مکانیزمی خاص شد. امروزه دیگر صنوف غرب کارهای اجتماعی مذهبی انجام نمی‌دهند، بلکه این امور را به سازمان‌هایی با همین نام واگذار نموده‌اند.

بررسی وضعیت صنوف در غرب موید گستردگی بسیار زیاد صنوف است. از مانکن‌ها گرفته تا کارهای حرفه‌ای دارای تخصص بالا همچون تعمیرات لوازم برقی - الکتریکی برای خود صنف دارند. عمده‌ترین وظیفه این صنوف در حال حاضر انجام خدمات آموزش حرفه‌ای همان رشته، تبلیغ برای فروش محصولات و ارائه مشاوره به اعضا در امور مختلف است.

با وجود اتحادیه‌های کارگری که پرچمدار حمایت از کارگران می‌باشند، وظیفه کنترل دستمزد و جلوگیری از تضییع حقوق کارگران برای صنوف دیگر معنی نمی‌یابد و همچنین با وجود استانداردهای قوی کیفیت که جزئی از رقابت شده و در علم بازاریابی توجه بسیار

بألفعل می‌رساند. طبقه بعدی در سلسله مراتب صنوف اسلامی خلیفه نام داشت که در نردبان تشکیلات حرفه‌ای اصناف، در جایگاه دستیار استادان می‌ایستاد. بعد از خلیفه صنعتگر قرار داشت. صنعتگر شاگردی است که می‌خواهد صنعتی را بیاموزد تا بعدها آن را پیشه خود سازد. پایین‌ترین رده هر صنف کارآموز (مبتدی) بود که سرآغاز ورود هر کس به صنف به شمار می‌آمد.

اصناف در کشورهای اسلامی برای خود رسومی داشتند که به شدت به آن پایبند بوده و آن را رعایت می‌کردند. این رسوم برخاسته از اعتقادات و عمق مناسبات اجتماعی آن‌ها بود. از جمله مهمترین رسوم موجود در آن زمان عبارت‌اند از:

۱. **اولیاء اصناف:** یکی از رسوم هر صنف این بود که هر صنف یک «ولی» داشت. رسم بر آن بود که هر حرفه را به شخصی که معمولاً نبی، حکیم، پادشاه، مومن و یا یکی از صالحان خوانده می‌شد نسبت دهند. «ولی» در واقع واضع و مبتکر این صنعت شمرده می‌شد و هر گاه ارجاع و انتساب اصل حرفه به پایه گذار و واضع آن ممکن نمی‌گردید، آن را به «آدم» نسبت می‌دادند.

۲. **پیوستن به صنف:** پیوستن به هر یک از حرفه‌ها مستلزم شرایطی لازم و معین و برپایی مجلسی بود که در آن آیین‌های ویژه برگزار می‌شد. از جمله شرایط موجود در پیش از آن که شخص اجازه پیوستن به حرفه‌ای را داشته باشد برگزیدن استادی جهت آموزش اسرار آن حرفه بود.

۳. **دستور:** به مرور زمان برای هر صنف عاداتی سنتی ایجاد گردید که امور آن‌ها را نظام می‌بخشید و در هر صنف روشی پدید آمد که بر طبق آن عمل می‌کردند و آن را عرف یا عادات نامیدند. این عرف به مرور زمان نظام یا قانون گردید که اهل اصناف بر طبق آن عمل می‌کردند.

۴. **دسته‌های نمایش و بازی:** از سنت‌های دیگر اصناف شرکت آن‌ها در مراسم‌های عمومی بود که با ویژگی‌های شغلیشان و باراه انداختن دسته‌های سواره و پیاده که فرآورده‌های تولیدی خود را در آن، به نمایش می‌گذاشتند همراه بود. تولید هر محصولی که نمایشگر آن حرفه بود به منظور تفاخر در مراسم عرضه می‌شد.

۵. **سوگند:** سوگند یا پیمان نیز از رسوم اهل اصناف بود. مثلاً تعصب در نظارت بر اصناف بر ضرورت سوگند تأثیر داشت و از پیشه‌وران می‌خواستند تا به خلأوند بزرگ سوگند بخورد که در آنچه می‌سازد و می‌فروشد خیانت نکند.

۶. **نامیده شدن به شغل:** گروه بندی و اتحاد شغلی میان صنعتگران، درک و آگاهی نسبت به وجود هویتی مستقل، تعصب ورزیدن نسبت به کار خویش و تفاخر بدان از جمله عواملی بود که اهل صنف را وامی‌داشت تا خود را به حرفه‌ای که در آن اشتغال دارند منسوب سازند و بدین ترتیب اسامی مشاغل و حرف منشأ القاب آن‌ها نیز می‌گردید.

۷. **ارثی بودن شغل:** اگر چه کسی حق داشت هر شغلی را که می‌پسندد انتخاب کند، ولی بنا بر عادات جاری میان پیش‌وران،

حرفه‌ها موروثی بوده و پسران از پدران شغل به ارث می‌بردند. صنوف اسلامی درست همانند صنوف در غرب دارای کارکردهای اجتماعی بودند. همانطور که در فوق اشاره شد آن‌ها مجالس موعظه و عزاداری را در کنار امور تجاری و صنعتی ترتیب داده و هدایت می‌کردند، اما همواره تحت نظارت و کنترل دولت‌های وقت قرار داشتند. اهم وظایف صنوف اسلامی را می‌توان به شرح ذیل خلاصه نمود:

الف. نظارت بر بازارها: بازارها در ممالک اسلامی همواره تحت نظارت و مراقبت بودند. به عنوان مثال خلفای راشدین بر بازارها نظارت داشتند. گاهی این نظارت‌ها بدین صورت بود که مامورینی را عهده دار نظارت بر بازارها کرده و آن‌ها را عامل بازار می‌نامیدند و از وظایف مهم این مامورین رسیدگی به اوزان و پیمانها و گردآوری مالیات‌ها بود که بر دکان‌ها و صنعتگران وضع می‌گردید. گاهی این وظیفه بر عهده صنوف قرار می‌گرفت و حکومت مرکزی از هر صنعت گزارش می‌خواست. بهترین نمود این مساله در رابطه با محتسب و اصناف قابل رویت است.

ب. محتسب و نظارت دولت: حرفه‌ها در جامعه اسلامی در اکثر دوران‌ها از آزادی مطلق برخوردار نبوده و دولت در امور آن‌ها نظارت می‌نمودند. آن‌ها از مهمترین عاملین دولتی در این زمینه بودند. حسب در ممالک اسلامی یکی از برجسته‌ترین دستگاه رسمی در رابطه با تشکیلات اصناف بود. حسب منسب یا سازمانی بود که برای اجرای قواعد و مقررات پدید آمده و محتسب نیز کسی بود که بر همه صاحبان حرف و مشاغل در شهرهای اسلامی نظارت داشت.

ج. مالیات‌ها و اصناف: دول اسلامی مالیات‌های اسلامی بر اهل اصناف وضع می‌کردند. در زمان خلفای اموی بر فروش‌های داخل شهرها عوارض بر واردات وضع گردید که یک مالیات مقطعی بود. اولین مالیات منظم برای نخستین بار در دوره خلیفه اول عباسی بر

قاجار ادامه داشت. در زمان قاجار اولین اتحادیه کارگری، تحت عنوان کارگران چاپخانه‌ها و کفاشان در تهران تشکیل شد و سپس اتحادیه کارگران چاپخانه در اصفهان و باربران در بندر انزلی به طور جداگانه تشکیل گردید. این اتحادیه بعد از چند سال فعالیت، منحل شدند. بعد از انقلاب بلشویکی در شوروی که همزمان با سلطنت رضاخان در ایران بوده، تبلیغات وسیعی برای تشکیل اتحادیه‌های کارگری در کشور به عمل آمد و اتحادیه‌های کارگری مختلفی در شهرهای بزرگ مثل تهران، اصفهان و مشهد تشکیل گردید. لیکن چون فعالیت این اتحادیه‌ها جنبه سیاسی به خود گرفت به دستور حکومت، رهبران آن دستگیر و اتحادیه‌ها منحل گردیدند. از آن پس تا تصویب قانون مجازات مفسدین بر علیه امنیت و استقلال مملکت در ۲۲ خرداد ۱۳۱۰، تا اواخر سلطنت رضاخان رسماً هیچ گونه اتحادیه کارگری در ایران به وجود نیامد. پس از شهریور ۱۳۲۰، اتحادیه کارگران و برزگران در تهران به دست عناصر دست چپی تشکیل و شعباتی در آذربایجان، مازندران و خوزستان تشکیل داد. در اواخر سال ۱۳۲۱ اتحادیه زحمت کشان نیز در تهران تشکیل گردید. در این دوران کار رسیدگی و تدوین مقررات مربوط به اتحادیه‌ها به وزارت کار محول شده بود. آخرین تحول در روند رشد و توسعه صنوف تا قبل از انقلاب به تشکیل اتاق اصناف مربوط می‌شود. اتاق اصناف به عنوان یک سازمان مستقل در کشور پس از تصویب لایحه نظام صنفی ایجاد شد. تشکیلات اتاق اصناف در تهران به طور مستقیم زیر نظر هیات عالی نظارت به ریاست وزیر کشور اداره می‌گردید. در زمان فعالیت اتاق اصناف نظامی نسبی بر امور بازرگانی درون شهرها حکمفرما بود.

پس از پیروزی انقلاب در سال ۱۳۵۷، اتاق‌های اصناف در تهران و سایر شهرستان‌ها منحل گردید و تا سال ۱۳۶۴ که قانون نظام صنفی

بازارها وضع شد. این مالیات‌ها گاهی اجرت نامیده می‌شد و بعدها به صورت تخصصی‌تر و متنوع‌تر دریافت گردید.

۲-۲- صنوف در ایران

اولین تجربه استفاده صنوف در ایران به دوره سلجوقیان برمی‌گردد. در این دوره صنوف در شهرها تا حدودی گسترش یافتند که از بسیاری جهات با صنوف اروپا در قرون وسطی شباهت داشتند. فلسفه تشکیل صنوف در این دوره به تغییرات گوناگون دستگاه‌های حکومتی و وجود پدیده «بیگاری» در اشکال مختلف برمی‌گردد. صنعتگران هریک از رشته‌ها به منظور حمایت از منافع خود متحد شده و هر کدام از آنان اتحادیه‌های خاص خود را داشتند. گروه‌های حرفه‌ای فاقد صنف عموماً بیشتر از همکاران خود که دارای صنفی خاص بودند مورد ظلم عمال حکومتی قرار می‌گرفتند. در عهد مغول آن گروه از صنعتگران شهری که دارای اتحادیه‌های صنفی بودند، توانستند استقلال خود را حفظ کرده و در مقابل حکومت مرکزی مالیات بپردازند. در این صنوف یکی از پیش کسوتان به عنوان رئیس اتحادیه انتخاب می‌شد. (۸)

در دوره صفویه صنوف نقش مهمی در جمع‌آوری مالیات داشتند. هریک از اصناف می‌بایست مبلغی به عنوان مالیات به دستگاه حکومتی بپردازد که این مبلغ در میان افراد صنف سرشکن می‌شد. علاوه بر مالیات، اصناف ناگزیر به بیگاری برای سلطان می‌شدند که در غیر این صورت می‌بایست وجهی را به عنوان خرج شاه بپردازند. در این اصناف فعالیت قابل توجهی در انجام مراسم‌های مربوط به اعیاد و اقامه تعزیه صورت می‌گرفت که هریک از آن‌ها دارای جلسات مخصوص به خود بود. روند فعالیت صنوف به همین ترتیب تا دوران

به تصویب مجمع امور صنفی رسید، قانون مدون و معتبری در ارتباط با امور صنفی وجود نداشت. قانون نظام صنفی در سال ۱۳۶۸ به تصویب مجلس رسید و تاکنون تغییر زیادی نداشته است. همانگونه که از مطالب مشخص است دلایل و شرایط شکل‌گیری صنف در ایران با آنچه که در سایر کشورها وجود داشته تا حدودی متفاوت است. در دوران سلجوقیان و صفویان تشکیل صنف در جهت منافع حکومت و امرای وقت برای دریافت مالیات و باج و خراج بوده است و تنها حسن آن برای اعضا جلوگیری از استثمار و تضییع حقوق آنان بوده است. از دوران قاجاریه به بعد به صورت تقلیدی و سمبلیک تشکیلاتی با این نام به وجود آمد و هیچگاه نقش و وظیفه خود را به صورت واقعی ایفا نکرد. حکومت‌های وقت هرگاه اراده می‌کردند، بساط صنف را برچیده و یا مجدداً به آن‌ها اجازه فعالیت می‌دادند. بیشترین حضور صنف در عرصه اجتماعی مربوط به مراسمات مذهبی و ملی بوده و بدین ترتیب صنف برای متشکل کردن اعضا برای دفاع و حمایت از منافع اعضا تشکیل گردیده و دولت‌های وقت برای اعمال سیاست‌ها و فرامین حکومت مرکزی از آن‌ها استفاده نمودند.

پی‌نوشت‌ها:

1. Guilds or Gilds
2. Medieval
3. <http://www.guild.com>
4. Cenoa and Florence
5. Hanseatic League N Europe
6. <http://www.guild and commerce.com>
- ۷- الشیخی ابراهیم، «اصناف در عصر عباسی»، سعید قاضی، نشر سپهر، ۱۳۶۱.
- ۸- اصناف در آینه آمار، سازمان بازرسی و نظارت بر قیمت کالا و خدمات، ۱۳۷۵.

منابع:

۱. الشیخی، ابراهیم، اصناف در عصر عباسی، مترجم سعید قاضی، نشر سپهر، ۱۳۶۱.
۲. اصناف در آینه آمار، سازمان بازرسی و نظارت بر قیمت کالاها و خدمات، تهران، ۱۳۷۵.
۳. نگاهی به پیشنهاد‌های اداره کل بازرسی و نظارت استان‌ها در خصوص اصلاح قانون نظام امور صنفی، سازمان بازرسی و نظارت بر قیمت کالاها و خدمات، تهران، ۱۳۷۶.
۴. جزوه آموزشی نظارت بر اصناف، سازمان بازرسی و نظارت بر قیمت کالاها و خدمات، تهران، ۱۳۷۷.
۵. طرح پیشنهادی کدگذاری اتحادیه‌های صنفی براساس اصول کلی فعالیت‌های اقتصادی، سازمان بازرسی و نظارت بر قیمت کالاها و خدمات، تهران، ۱۳۷۵.

6. <http://www.guild.com>
7. <http://www.guild and commerce.com>

۳- خلاصه و نتیجه گیری

در این مقاله به بررسی روند تاریخی تشکیل صنف پرداخته و این روند را در کشورهای اروپایی و اسلامی بررسی نموده‌ایم. این بررسی نشان می‌دهد که گروهی از افراد شاغل در یک حرفه خاص، جهت حمایت خود در برابر حاکمان و رقبای خارجی اقدام به سازماندهی حرفه خود کرده و در واقع صنف را تشکیل دادند و پس از مدتی مورد حمایت نسبی دولت نیز قرار گرفته‌اند.

در قرون وسطی اولین تشکیلات صنفی در کشورهای اروپایی به وجود آمد و به سرعت گسترش یافت. این اصناف با توجه به تعداد اعضای خود قدرت یافته و حتی در کارهای سیاسی نیز مشارکت می‌نمودند. اصناف هم اکنون نیز در کشورهای توسعه یافته حضوری فعال دارند. این فعالیت‌ها ناشی از نیاز به تبادل اطلاعات اعضا با یکدیگر، افزایش قدرت چانه زنی در مقابل عوامل بیرونی صنف و نیاز به همکاری و همبازی آن‌ها دوام یافته و هم اکنون تقریباً هر فعالیت خاص در کشورهای توسعه یافته دارای تشکیلات برای هماهنگی و تبادل نظر می‌باشد.

تشکیل صنف در کشورهای اسلامی نیز قدمتی زیاد دارد. این امر براساس توصیه‌های دینی مبنی بر متشکل و یا مجتمع شدن در امور مختلف بنا نهاده شده است. اما نکته قابل توجه آن‌که دلایل و شرایط شکل‌گیری صنف در کشورهای اسلامی تا حدودی متفاوت از آنچه در کشورهای توسعه یافته مطرح شد، است در دوران عباسی هر حرفه برای خود دارای صنف خاصی بوده است. این صنف بیشتر به جهت پرداخت مالیات مورد حمایت حاکمان قرار می‌گرفتند. این تشکیلات وظیفه حفظ حقوق و منافع اعضا در جامعه را نیز به عهده داشت. صنف در کشورهای اسلامی دارای سلسله مراتب خاص خود بوده و رسوم خاصی را نیز پایه‌گذاری کردند.